

מזמור כ'

"יענף ה' ביום צרה"

א למנצח מזמור לדוד.

ב

א

ו ז עתה ידעתי
כי הושיע ה' משיחו
יענהו משמי קדשו
בגברות ישע ימינו.
ח ז אלה ברכב ואלה בסוסים
ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר.
ט ח המה פרעו ונפלו
ואנחנו קמנו ונתעודד.
י ט ה' הושיעה
המלך יעננו ביום קראנו.

א ב יענף ה' ביום צרה
ישגבד שם אלהי יעקב.
ב ג ישלח עזרך מקדש
ומציון יסעדך.
ג ד יזכר כל מנחתך
ועולתך ידשנה סלה.
ד ה יתן לך כלבבך
וכל עצתך ימלא.
ה ו ברנה בישועתך
ובשם אלהינו נדגל
ימלא ה' כל משאלותיך.

מזמור כ' נאמר על פי המנהג הרווח בחלק החותם את תפילת שחרית בימי החול, לאחר התחנון, בין מזמור 'תהילה לדוד' ('אשרי') לבין 'קדושה דסידרא' ('ובא לציון גואל'), ועל כן הוא מוכר היטב לכל מתפלל. על מקור המנהג לומר מזמור זה ועל התפתחותו, וכן על הטעמים שניתנו למנהג זה, נדון בנספח השני לעיונו.

הקשיים בהבנת מילותיו של מזמורנו אינם מאוד רבים ואינם חמורים¹, ולאחר שעמדנו עליהם אנו ניגשים לחלוקת המזמור לבתים, על פי הדרך שהתוונו במבוא לסדרת עיונים זו. תשעה בתים במזמורנו, רובם בני שתי שורות (או שני 'טורים' על פי

¹ נעמוד כאן על הקשיים העיקרים במזמור:

- א. "ישגבד שם אלהי יעקב" (ב) – ידיעת שם ה' או הזכרתו תעשה אותך 'שגיב' – חזק, גבוה וחסין. השווה פסוק זה בשלמותו למזמור צ"א, יד-טו (דברי ה' על הבוטח בו): "כי בי חשק ואפלטתו / **אשגבהו כי ידע שמי**. יקראני ואענהו, עמו אנכי בצרה".
- ב. "ישלח עזרך מקדש" (ג) – מן המקדש, בהתאמה לצלע המקבילה "ומציון יסעדך". והשווה קכ"ח, ה "יברכך ה' מציון...".
- ג. "ועולתך ידשנה" (ד) – העולה נשרפת כליל והופכת לדשן. ידשנה בא במקום ידשנה, והמשמעות: יקבל את עולתך.
- ד. "וכל עצתך ימלא" (ה) – 'עצה' במקרא היא לעיתים תוכנית פעולה. "עצו עצה ותפיר" (ישעיהו ח', י).

מינוח רווח), ורק בתים ה-1 כוללים יותר מכך. ברוב הבתים, אם לא בכולם, קיימת הקבלה בין שורות הבית, וההקבלות הן מסוגים שונים.

א. שתי מחציותיו של המזמור

כרגיל, נחלק מזמורנו לשתי מחציות: בתים א-ה ובתים ו-ט, כמוצג בראש העיון. פרשנים שונים אכן ציינו את חלוקת המזמורנו לשני חלקים אלו.² בהמשך הדברים נציג בהרחבה את הטעמים לחלוקה זו.

האם שני החלקים הניכרים של המזמור הם שתי מחציות שוות שלו? התשובה על כך חיובית. אמנם במחצית הראשונה חמישה פסוקים וחמישה בתים, ואילו במחצית השנייה ארבעה פסוקים וארבעה בתים בלבד, אך במה שנוגע למזמור קצר זה (בן תשעה פסוקים בלא הכותרת), חשובה ספירת המילים. ובכן, במחצית הראשונה 34 מילים, ובשנייה – 33 מילים.³

הבה נסביר עתה מהם הנימוקים המצדיקים את חלוקת המזמור לשתי מחציות אלו:

1. תפנית ב'עלילת' המזמור:

כפי שהראינו במקומות רבים בעיונינו לסיפורים במקרא, בדרך כלל נחלק הסיפור לשתי מחציות במקום שבו מתרחשת תפנית דרמטית ניכרת במהלך עלילת הסיפור. במזמורי תהילים אין בדרך כלל 'עלילה', ועל כן ההבחנה בין שתי מחציות המזמור נעשית באמצעים אחרים. אך גם במזמור תהילים ניכרת לעיתים תפנית דרמטית ב'עלילה הנפשית' בתודעת הדובר במזמור.

קשה שלא להבחין במזמורנו בתפנית שבראש בית ו: "עֲתָה יִדְעָתִי כִּי הוֹשִׁיעַ ה' מְשִׁיחוֹ!"⁴. התקווה לישועה המובעת במחצית הראשונה הופכת כאן לוודאות מוצקה. שתי תופעות נוספות במשפט גורמות להפתעת הקורא: ראשית, המילים "עֲתָה יִדְעָתִי" המציינות דבר חדש שלא היה ידוע עד כה. שנית, השימוש בזמן עבר בפועל "כִּי הוֹשִׁיעַ ה' מְשִׁיחוֹ", לעומת השימוש השיטתי בזמן עתיד בפעלים לכל אורך בתים א-ה.⁴ על משמעותן של תופעות אלו עוד נדון בהרחבה בהמשך עיונו, אך בינתיים די לנו במה שציינו עתה כדי לסמן את המעבר מן המחצית הראשונה לזו השנייה.

2. שינוי בגופים הדקדוקיים:

על התופעות הקודמות המאפיינות את בית ו, ויוצרות הפתעה דרמטית במזמור, יש להוסיף שינוי פחות דרמטי הניכר בבית זה. לאורך כל המחצית הראשונה הדובר במזמור פונה לרעהו בסדרת איחולים. פנייתו לרעהו מנוסחת בלשון נוכח: "עֲנֵךְ ה'", "יִשְׁעֵךְ", "יִמְלֵא... מְשַׁלְּוֹתֶיךָ" ועוד. מאידך, הדובר עצמו הפונה לרעהו אינו משתמש במחצית הראשונה בכינוי הגוף 'אני', מלבד בבית ה שבו הוא משתמש בגוף ראשון רבים "נְרַנְנָה", "נְדַלְל".

שני המאפיינים הללו של המחצית הראשונה משתנים בבית ו: "עֲתָה יִדְעָתִי...". – הדובר כאן מבליט את אישיותו בדברו על עצמו בגוף ראשון יחיד (בפעם היחידה במזמור).

ה. "וּבָשָׂם אֶ-לְהֵינּוּ נְדַלְל" (ו) – בתרגום השבעים ובפשיטתא מתורגם בשיכול אותיות 'נגדל'. אולם המפרשים פירשו כאן פועל הנגזר מן השם 'דגל', שם המופיע במקרא כמעט אך ורק במדבר ב' (13 מופעים, ורק פעם אחת נוספת בשיר השירים ב', ד "וְדַלְלוּ עָלַי אֲהָבָה"). ופירשו על פי זאת: 'בשם ה' נרים דגלנו' (ראה להלן "בָּשָׂם ה' אֶ-לְהֵינּוּ נְזַפִּיר"). השווה לשמות י"ז, טו (לאחר הניצחון על עמלק) "וַיִּקְרָא שְׁמוֹ ה' נְסִי" שפירושו: ה' דגל.

ו. "בְּנִבְרֹת יִשַׁע יְמִינוֹ" (ז) – בגבורות ובישועת יד ימינו.

ז. "בָּשָׂם ה' אֶ-לְהֵינּוּ נְזַפִּיר" (ח) – נקרא בפנינו, כמשמעות הפועל 'זכר' בכמה מקומות במקרא, והשווה "וּבָשָׂם אֶ-לְהֵינּוּ לֹא תִזְכְּרוּ" (יהושע כ"ג, ז).

ח. ח. "קָמְנוּ וְנִתְעוֹדֵד" (ט) – השורש עד"ד מופיע שלוש פעמים במקרא וכולן בספר תהילים: (קמ"ו, ט) "יָתוֹם וְאֶלְמָנָה יְעוֹדֵד, וְדַרְדָּרֵי רְשָׁעִים יַעֲזֹב"; (קמ"ז, ו) "מְעוֹדֵד עֲנֹוֹתֵי ה', מְשַׁפֵּיל רְשָׁעִים עֲדֵי אֶרֶץ". לפי ההקשר "קָמְנוּ וְנִתְעוֹדֵד" פירושו 'קמנו ונתחזק'.

² כך כתב צ"פ חיות בפירושו לתהילים (בתוך 'תנ"ך עם פירוש מדעי' בהוצאת א' כהנא): "השיר הזה... בן שתי מחלקות, ב-1... ז-2" וכן הרטום: "המזמור מתחלק לשני חלקים: ב-1... ז-ט" (את פסוק י הוא מוציא מתוך החלוקה); עמוס חכם (דעת מקרא) כתב: "במזמור שני חלקים... ב-1... ז-ט. הסיום – (פסוק י) קריאת אל ה' להושיע" (כהרטום).

³ שוויון מספר המילים בכל אחת ממחציות המזמור הוא תופעה רווחת במזמורים רבים בספר תהילים, והראינו זאת לא אחת בעיונינו הקודמים.

⁴ לעומת האחידות במחצית הראשונה, במחצית השנייה אין כל אחידות בשימוש בפעלים: בבית ו עצמו, הפותח את המחצית השנייה בלשון עבר, חוזרת בהמשך לשון עתיד: "יַעֲנֵהוּ מְשַׁמֵּי קִדְשׁוֹ". ובהמשך המחצית הזאת מתחלפים לשון עתיד בבית ז – "נְזַפִּיר", בלשון עבר בבית ח – "קָרְעוּ וְנָפְלוּ... קָמְנוּ וְנִתְעוֹדֵד", ולבסוף מופיעה לשון ציווי בבית ט – "הוֹשִׁיעָה".

אף המושא לדבריו עובר שינוי דקדוקי: הפנייה לנוכח הופכת לדיבור על נסתר: "הוֹשִׁיעַ ה' מְשִׁיחוֹ, יַעֲנֶהוּ...". והשווה לאמור בראש מזמורנו "יַעֲנֶה ה'".⁵

3. השוני בין בתים ה-1 משאר בתי המזמור:

בית ה, ה^חותם את המחצית הראשונה, שונה מארבעת קודמיו, שהם בני שתי שורות, והוא בן שלוש. בית ו, הפותח את המחצית השנייה, אף הוא שונה משלושת הבתים שאחריו, שהם בני שתי שורות והוא בן ארבע. אמנם אין זאת ראיה גמורה להבחנה בין שתי המחציות, אך רמז יש כאן.

ב. מהו הרקע הממשי של מזמורנו? התסכול של הקורא את מחצית א

כפי שאמרנו לעיל, לאורך המחצית הראשונה פונה הדובר אל רעהו בסדרת איחולים לישועה. ומיד עולה השאלה: מיהו המאחל ומיהו זה שאליו פונה הדובר באיחוליו? ובכן, שמא בדיקת תוכנם של האיחולים תוכל ללמדנו מי הם השניים. בראש דבריו מאחל הדובר לנוכח מולו: "יַעֲנֶה ה' בְּיוֹם צָרָה". אם כן, מושא הפנייה מצוי בצרה. הוא זקוק לעזר מאת ה' ולסעד מעֵמו כדי להיושע מצרתו, אולם מהי צרתו? ומהו העזר הנחוץ לו? על כך אין כל תשובה במחצית הראשונה של מזמורנו!

המבנה והתוכן של המחצית הראשונה מעוררים שאלה נוספת ביחס לנסיבות העומדות ברקע מזמורנו: התיבה "סֶלָה" שבסוף בית ג מחלקת את המחצית הראשונה לשני חלקים: בבתי א–ג מתמקדים האיחולים של הדובר בהצלתו של רעהו מן הצרה שהוא מצוי בה, בזכות קורבנות שהקריב הלה במקדש (בית ג).

בבתי ד–ה מתרוממים האיחולים לרמה גבוהה ונרחבת יותר:

"יִתֵּן לָךְ כְּלָבָדַךְ וְכָל יַעֲצֶתְךָ יִמְלֵא.
..... יִמְלֵא ה' כָּל מְשָׁאֲלוֹתֶיךָ"

ובכן, מדובר במי שיש לו משאלות לב מסוימות, מחשבות (– עצות), והדובר אליו מברכו שה' ימלאן. האם יש קשר בין משאלות אלו של המתברך לבין הצרה שבה הוא מצוי? והרי מי שמצוי בצרה, משאלתו העיקרית היא אך להינצל מצרתו, אך ברור שלא לכך מתכוון המברך באמרו "יִמְלֵא ה' כָּל מְשָׁאֲלוֹתֶיךָ"! מאידך, בית ה החותם את המחצית רומז לקשר בין הצרה שדובר עליה לעיל שממנה ייושע, לבין מילוי משאלות לבו של המתברך:

ה ו נְרַנְּנָה בְּיִשׁוּעָתְךָ
וּבְשֵׁם אֱ-לֹהֵינוּ נִדְגַל
יִמְלֵא ה' כָּל מְשָׁאֲלוֹתֶיךָ.

השאלה ביחס לבית זה היא, מה הקשר בין שתי השורות הראשונות שלו "נְרַנְּנָה בְּיִשׁוּעָתְךָ / וּבְשֵׁם אֱ-לֹהֵינוּ נִדְגַל", לבין שורתו השלישית "יִמְלֵא ה' כָּל מְשָׁאֲלוֹתֶיךָ" החוזרת על תוכנו של בית ד. נראה שאת ההבטחה בשתי השורות הראשונות יש לקשור לשורה השלישית בהוספת המילה 'כאשר': כאשר "יִמְלֵא ה' כָּל מְשָׁאֲלוֹתֶיךָ" אז "נְרַנְּנָה בְּיִשׁוּעָתְךָ...".⁶

נמצא כי ישועתו של המתברך – הצלתו מצרתו, קשורה במילוי משאלות לבו על ידי ה'. אולם מה טיבו של קשר זה? המסקנה מכל האמור עד כאן היא שאין אנו יודעים מהן הנסיבות לסדרת הברכות הללו שמברך הדובר במזמור את העומד לפניו, כשם שאין לנו כל ידיעה מי הם האישים הללו.

אמנם נזרעו במזמור שלנו רמזים שונים למציאות הייחודית שהמזמור מתייחס אליה:

⁵ א. אפשר שהטעם לכך הוא גרירה לשונית מן המילה "מְשִׁיחוֹ" המתייחסת אל ה' (שביחס אליו, רעהו של המברך הוא 'משיחו' של ה', בגוף שלישי), על כן המשיך הדובר להתייחס אל העומד מולו בגוף שלישי מבחינת ה' "יַעֲנֶהוּ".

ב. נציין כאן כי חתימת המחצית השנייה בבית ט שוב מכילה שינוי דקדוקי: לאורך כל המזמור דובר על ה' בגוף שלישי נסתר, וזאת אף במחצית שנייה, ואילו בבית ט – מובעת פנייה אל ה' כנוכח בלשון ציווי "ה' הוֹשִׁיעָה!", והשווה לראש המחצית הזאת "הוֹשִׁיעַ ה' מְשִׁיחוֹ".

⁶ כך פירש ראב"ע: "וּבְשֵׁם אֱ-לֹהֵינוּ נִדְגַל, יִמְלֵא... – ירום דגלנו בעת שימלא ה' כל משאלותיך".

- א. בתים ב–ג רומזים לקשר מיוחד של המברך ושל המתברך על ידו למקדש: מן המקדש יבוא העזר והסעד למתברך להינצל מצרתו, וזכות הקורבנות שהקריב במקדש תיזכר לו.
- ב. ישועתו של המתברך קשורה בדרכים שונות בהזכרת "שם" ה', כמבואר בבית א ("יִשְׁגָּבֶד שֵׁם אֱלֹהֵי יַעֲקֹב") ובבית ה ("וּבְשֵׁם אֱלֹהֵינוּ נִדְגַל").

אך עד לסיומו של בית ה אין בכוחנו לפענח רמזים אלו בשום אופן!

מאפיין נוסף מייחד את המחצית הראשונה כולה, ותורם להרגשה שמדובר כאן באירוע מסוים העומד ברקע המזמור, ויש לעמוד על אופיו ועל מהותו כדי להבין את מזמורנו:

לכאורה ניתן להגדיר את מזמורנו על פי מחציתו הראשונה כיתפילה לישועה ביום צרה. כותרת מעין זו מתאימה לעשרות מזמורי תחינה בספר תהילים. אולם מזמורנו שונה מרובם של מזמורים אלו: במזמורנו, לא הנתון בצרה מתפלל לה' על ישועתו, כפי שהדבר בדרך כלל, אלא אדם אחר הוא שמברך את רעהו הנתון בצרה ומתפלל על ישועתו.⁷

ובכן, מה ראה מחבר מזמורנו לעצב את התחנן לה' בדרך זו, ולא בדרך המקובלת?

ליבנו אומר לנו כבר בקריאת המחצית הראשונה, כי אף תופעה זו קשורה לנסיבות המיוחדות העומדות ברקע המזמור, והרי זה רמז נוסף שמקרבנו לשחזור האירוע שעליו מיוסד מזמורנו.

ועל אף כל הרמזים, ואולי דווקא בגללם, אנו מגיעים לסיום המחצית הראשונה מתוסכלים מחוסר יכולתנו לעמוד על הנסיבות הייחודיות שאליהן רומזת מחצית זו.

ג. מחצית ב שופכת אור על קודמתה

כלל גדול לימדונו רבותינו: "לא בא הכתוב לסתום, אלא לפרש"⁸. כשאנו ממשיכים לקרוא את מזמורנו, באה המחצית השנייה שלו ושופכת אור בהיר על המחצית הראשונה, מפזרת את הערפל ומפענחת את כל הרמזים שנרמזו במחצית הראשונה. ראשית, מתגלה לנו כבר בראש המחצית השנייה, כי האישיות המתברכת במזמור היא "מְשִׁיחוֹ" של ה', כלומר מלך ישראל.⁹ ממילא, מתקבל על הדעת ש"יום הצרה" שבו נתון מלך ישראל, אינו יום של צרה אישית, הנוגעת רק למלך, אלא זוהי צרה לאומית, הנוגעת לעם ישראל כולו.

ואכן, בבתים ז–ח מתברר מהי אותה צרה שבה נתונים המלך ועמו: מדובר במלחמה שבה באים עלינו האויבים ברכב ובסוסים. ה"ישועה" מן הצרה שעליה מדובר במזמור בשלושה מקומות (בבתים ה, ו, ט), אינה אלא ניצחון במלחמה זו. על כן משתמש בעל המזמור בפעלים ושמות עצם השייכים לשדה הסמנטי של מלחמה וניצחון בה:

ב	יִשְׁגָּבֶד
ו	נִדְגַל
ז	בְּגִבְרוֹת יִשַׁע יְמִינוֹ
ח	רָקַב, סוּסִים
ט	קָרְעוּ וְנָפְלוּ, קָמְנוּ וְנִתְעוֹדְדוּ

ערב יציאה למלחמה הוא אכן "יום צרה", מפני חוסר הוודאות שבו שרויים העם והצבא, ומפני החשש הכבד ממפלה באותה מלחמה. הצרה במצב זה נובעת בעיקר מהמצוקה הנפשית, שניתן היה להקל עליה לו היה נודע מראש שהניצחון מובטח. ניצחון במלחמה, לא זו בלבד שמבטל את "הצרה" שקדמה לפרוץ המלחמה, אלא שהוא הופך אותה לשמחה ורננה.

האמביוולנטיות הזאת ביחס לערב פרוץ מלחמה ניכרת היטב במחצית הראשונה של המזמור: המברך את המלך אמנם מתחיל בהזכרת "יום צרה", ומאידך, הוא מתאר בהבלטה אפשרות להיחלץ מאותה צרה, ולנצח במלחמה:

⁷ כך היה מנוסח מזמורנו לו היה כתוב בדרך המקובלת, שבה האדם הנתון בצרה מתפלל בעצמו על ישועתו: 'ענני ה' ביום צרתי / שגבני א-לוהי יעקב. שלח עזרי מקדש / ומציון תסעדני' וכן הלאה.

⁸ המקור בדברי חז"ל הוא בסדר עולם רבה פרק א, ושם הנוסח "והלא לא בא לסתום אלא לפרש". הכלל בנוסח שהבאנו למעלה מופיע בפירוש רש"י לתורה בראשית י', כה; שם כ"א, לד.

⁹ המלכים שנמשחו במקרא הם שאול, דוד, שלמה, יהוא ויואש. אך גם מלכים שלא נמשחו ממש קרויים במקרא משיחי ה': איכה ד', כ: 'רוח אֲפִינוּ מְשִׁיחַ ה' נִלְכַּד בְּשִׁחִיתוֹתָם' – ומדובר על צדקיהו; ישעיהו מ"ה, א: "כֹּה אָמַר ה' לְמְשִׁיחוֹ לְכוֹרֶשׁ", ועוד כמה פסוקים.

- כבר בשורה השנייה של בית ב הוא מאחל למלך "יִשְׁגְּבֶדְךָ שֵׁם אֱלֹהֵי יַעֲקֹב", ובכך הוא רומז לנאמר בבית ז "וַאֲנַחְנוּ בְּשֵׁם ה' אֱלֹהֵינוּ נִזְכִּיר". המזכירים את שם ה' ודאי יגברו על הבאים ברכב ובסוסים.
- ה'עזרי' וה'סעד' אותם ישלח ה' למלך במלחמתו, יבואו מציון ומן המקדש שבה, כנאמר בבית ב. וזוהי זכות גדולה שתעמוד למלך ישראל מול אויביו.
- זכות נוספת שתעמוד למלך הם הקורבנות שהקריב במקדש, כנאמר בבית ג.

בחלקה השני של המחצית הראשונה – בתים ד–ה, מברך הדובר את המלך שה' ימלא את משאלותיו ורעיונותיו, וכבר הראינו כי בכך תתאפשר ישועתם של המלך והעם והם ינצחו במלחמה. שאלנו, מה הקשר בין שני הדברים הללו, והנה מתבררת התשובה: המלך היוצא למלחמה, יוצא אליה עם תוכניות פעולה שהכין זה מכבר, ואף תוך כדי המלחמה הוא הוגה תכסיסים למיגור האויב. על 'עצות' אלו ועל משאלות הלב הללו של המלך מתפלל המברך, שה' יסייע לו להוציאן לפועל.

קיומן של תוכניות אלו בליבו של המלך הן סיבה לאופטימיות ביחס לתוצאות המלחמה, שכן אין מדובר כאן במלחמת פתע, התופסת את המלך ואת העם בלתי מוכנים.

ולבסוף, המחצית שהחלה ב"יום צָרָה" (ב) מסיימת בבית האחרון שלה, בית ה, ב"נְרַנְנָה בְּיִשׁוּעָתְךָ" (ו) – הביטחון בניצחון גובר.

נוכחנו כיצד המחצית השנייה של המזמור מעניקה למחצית הראשונה שלו את המשמעות המדויקת, כשהיא מגלה לנו את הנסיבות למזמור כולו. בדברים אלו עצמם ניתנת ראייה נוספת להבחנה בין המחציות. מחצית א מפורטת רמזים שאינם באים על פתרונם, ומחצית ב פותרת רמזים אלו ושופכת אור על המזמור כולו.¹⁰

ד. מיהו המברך את המלך במחצית הראשונה?

נותרה לנו עוד שאלה בלתי פתורה שאותה העלינו בסיומו של סעיף ב: מדוע אין המלך עצמו מתפלל ביום צרה על ישועתו, אלא אדם אחר עושה זאת? ומיהו אותו אדם?

מסתבר שאף תשובתן של שאלות אלו תלויה בנסיבות המזמור המתגלות במחצית השנייה, אלא שעל שאלות אלו אין תשובה מפורשת במזמור, ומוטל עלינו לשער מהן התשובות על פי רמזים שונים הניתנים לנו במחצית הראשונה (ואולי אף במחצית השנייה). רמזים אלו, זאת הפעם, ניתנים לפענוח, משום שכעת אנו יודעים מהו הרקע המהווה תשתית למזמור כולו.

מתקבל מאוד על הדעת כי הברכות והאיחולים הנאמרים למלך ערב צאתו למלחמה, אינם נאמרים לו במפגש פרטי, בינו לבין מאחל אלמוני. הדברים נאמרים למלך בוודאי באירוע ציבורי, ונועדו לחזק לא רק את ידיו שלו אלא את ידי כל העם. רמז לנוכחות העם הוא בהופעת גוף ראשון רבים בשתי מחציות המזמור: בראשונה בבית ה "נְרַנְנָה... נְדָל", ובשנייה בבית ז, ח, ט "וַאֲנַחְנוּ... וַאֲנַחְנוּ... יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנִי".

המתחייב מן ההנחה הקודמת הוא, שהמברך את המלך אינו אדם אלמוני, אלא אישיות ציבורית מוכרת ובעלת סמכות דתית, סמכות המעניקה לברכותיו תוקף מיוחד.

מזמורנו אינו שייך אפוא לקבוצת מזמורי ה'יתחנה בשעת צרה', אלא הוא יותר בגדר מזמור טקסי ציבורי שנאמר כחלק מטקס 'ברכת הדרך' שנערך למלך ולצבא טרם צאתם למלחמה. האיחולים למלך הנאמרים מפי אישיות ציבורית דתית הם מעיקרו של אירוע הפרידה העומד ברקע מזמורנו.

האם ניתן לשער מיהי אותה אישיות ציבורית המברכת את המלך ומהי 'קבוצת ההשתייכות החברתית' שלה? על הדעת עולות שתי אפשרויות המתאימות להקשר המקראי: נביא או כהן.

שני רמזים מקשרים את המחצית הראשונה אל המקדש, ומעלים על הדעת כי הטקס העומד ברקע מזמורנו נערך דווקא בהקשר למקדש.

בבית ב נאמר:

¹⁰ אין זה מקרה יחיד במקרא שיחידה ספרותית בנויה בדרך זו. סיפור חטא בעל פעור (במדבר כ"ה א–יח) בנוי בדרך דומה: במחצית הראשונה של הסיפור (א–ט) מתוארת התרחשות שפרטיה אינם מפורשים, והנה במחצית השנייה (י–יח) ניתנים פרטים חשובים ביותר, שמות האישה והאישה שחטאו ונהרגו בידי פנחס ומעמדם החברתי, ומתבררת משמעותו של מעשה פנחס בדרך שלא יכולנו לשערה בקריאת המחצית הראשונה. ראה 'יעוינים בפרשות השבוע', סדרה שנייה, פרשת בלק, עמ' 266–267.

יְשַׁלַּח עֲזָרָךְ מִקִּדְשׁ
וּמִצִּיּוֹן יִסְעֶדְךָ.

על פי התקבולת מסתבר כי 'קדש' פירושו המקדש. ונאה לאחל למלך אשר בא אל המקדש או אל מקום סמוך לו כי משם גם תישלח לו ישועתו.

בבית ג נאמר:

יִזְכֹּר כָּל מְנַחֲתֶךָ
וְעוֹלָתֶךָ יְדַשְׁנָה סֶלָה.

ראב"ע מביא את הפירוש הבא:

יש אומרים שעולות היו עושין בעת המלחמות, כמו "וְאֶת־אֶפֶק וְאֶעֱלֶה הָעֶלְיָה".

האירוע שהזכיר ראב"ע מתואר בשמ"א פרק י"ג ומתייחס לשאול:

ט וַיֹּאמֶר שָׂאוּל: הֲגִשּׁוּ אֵלַי הָעֶלְיָה וְהִשְׁלַמְתִּים וַיַּעַל הָעֶלְיָה.

ובהתנצלותו לשמואל אומר שאול:

יב וַיֹּאמֶר: עֲתָה יָרְדוּ פְּלִשְׁתִּים אֵלַי הַגִּלְגָּל וּפָנִי ה' לֹא חִלִּיתִי וְאֶת־אֶפֶק וְאֶעֱלֶה הָעֶלְיָה.

על העלאת עולה לה' טרם היציאה לקרב ניתן ללמוד גם משמ"א ז':

ט וַיִּקַּח שְׂמוּאֵל טָלָה חֶלֶב אֶחָד וַיַּעֲלֶהוּ עוֹלָה כְּלִיל לַה'...

י וַיְהִי שְׂמוּאֵל מֵעֶלְיָה הָעוֹלָה, וּפְלִשְׁתִּים נָגְשׁוּ לְמִלְחָמָה בְּיִשְׂרָאֵל...

ובכן, על פי פירוש זה (שפרשנים נוספים שותפים לו, כגון רד"ק ומאירי), "מְנַחֲתֶךָ וְעוֹלָתֶךָ" הנזכרות במזמורנו אינן מנחות ועולות שהקריב המלך בעבר¹¹, אלא מדובר באלו שהקריב זה עתה לפני יציאתו למלחמה, והמברכו מאחל לו שקורבנו יירצה. אם כנים אנו, מסתבר שהמברך את המלך הוא כהן, ואולי אף הכהן הגדול, או שמא הוא הכהן שתפקידו לחזק את העם לפני צאתו למלחמה, והמכונה בפי חז"ל "כהן משוח מלחמה" (דברים כ', ב-ד)¹².

(המשך העיון יישלח בשבוע הבא)

 * כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב אלחנן סמט, תשפ"א *
 * עורכת: נחמה בן אדרת *
 * ***** *
 * בית המדרש הוירטואלי שלידי ישיבת הר עציון *
 * האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il> *
 * האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
 * משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
 * דוא"ל: office@etzion.org.il *
 * ***** *

¹¹ כך לדוגמה פירש אבן יחיאל: "שיזכור ה' ויהיו לפניו כל המנחות שהקרבת בנדבה, ועולתך שהקרבתך לכפרת חטאתיך". ונראה שכך פירש גם עמוס חכם.

¹² עם זאת, אין האפשרות שמדובר בכהן שוללת את היותו גם נביא, שכן בכמה מקומות במקרא מצאנו כהנים שהיו גם נביאים.